

III. ФІЛІЇ І ЧИТАЛЬНІ “ПРОСВІТИ”

Володимир ПАШУК

ФІЛІЯ “ПРОСВІТИ” У БОРТНИКАХ

Розкрито зародження, форми діяльності першої, заснованої Товариством “Просвіта” філії у с. Бортники. Окреслено її характер, який більше відповідав читальні, ніж філії.

Ключові слова: “Просвіта”, філія Товариства “Просвіта” у Бортниках.

Товариство “Просвіта”, яке виникло в кінці 1868 р. у Львові, ставило перед собою мету духовного розвитку русинів Галичини шляхом проведення широкої освітньої роботи. Народовці, творці “Просвіти”, опиралися як на відомі просвітницькі ідеї, поширені на Україні, так і на досвід сусідніх слов’янських народів, що на той час мали свої чинні просвітницькі установи. Тому найважливішим було питання власне організаційного забезпечення їх реалізації, тобто, як саме організувати ефективну масову просвітницьку роботу. Для досягнення поставлених завдань необхідно було створити належну розгалужену мережу філій і агенцій, які б представляли інтереси Товариства на периферії, були наближеними до народу. Шлях до заснування структур на місцях ускладнювала відсутність потрібного досвіду, давався взнаки розкол елітного українського табору та недостатність соціальної бази на місцях тощо.

Спочатку на периферії утворювали агенції, які призначалися в основному, для розповсюдження просвітянських видань і для залучення нових членів до Товариства. Однак вони вирішували існуючі проблеми лише частково. Великі надії покладалися на філії. Вже 1870 р. зроблено першу спробу заснувати філію в Тернополі, однак безрезультатно. Першою стала філія “Просвіти” в Бортниках біля м. Ходорів.

На жаль, збереглося не так багато інформації, яка б дала змогу ґрунтовно дослідити основні моменти, пов’язані з діяльністю цієї першої структури поза Львовом. Опираючись на архівні матеріали, на дані періодики, постараємося відтворити події, пов’язані з заснуванням першої периферійної організації Товариства “Просвіта”, окреслити напрями її роботи, оцінити здобутки.

Філія в Бортниках виникла завдяки наявності там, в першу чергу, освічених патріотів (священиків, вчителів), які мали організаційні здібності та бажання створити просвітянський осередок для ширення освіти, знань, для піднесення свідомості простих людей, які піднялися до рівня усвідомлення потреби просвіти.

Заснування філії пов’язане з іменем Маркила Желехівського. Йому належала ідея створення в цьому селі агенції, яку мав представляти священик із с. Молотова, о. Ф. Огоновський. Розглянувши пропозицію, Виділ (сучасний аналог Управи) запропонував М. Желехівському продумати можливість відкриття не агенції, а філії Товариства “Просвіта”. Це виявилось цілком реальним, оскільки, як впливало з листа М. Желехівського, там є люди – священики, вчителі і селяни, в кількості 12

осіб, які погодилися з пропозицією. Відбулося два засідання з цього приводу. Обрано тимчасовий організаційний комітет, до якого ввійшли: Дмитро Колодницький – священник в Загір'ячку, Филимон Огоновський – священник в Молотові, Михайло Слюзар – учитель в Молотові, Іларіон Драгомирецький – учитель у Бортниках. Виділ радо сприйняв цю інформацію і осіб, що ввійшли до комітету, на засіданні 23 січня 1875 р. прийняв у члени Товариства “Просвіта”¹. Тоді ж було проведено низку заходів для найшвидшої організації філії, зокрема, спрощено селянам і вчителям вступ до інституцій. З цього приводу вирішено:

1. Ліквідувати вступні внески для членів Товариства в Бортниках.
2. Річний внесок знизити для селян і вчителів на 1 золотий ринський (далі з. р.).
3. Це ж дозволено і для інших членів, з приводу чого буде відповідне рішення повітового Виділу.
4. Д. Колодницькому і Ф. Огоновському зменшити річний внесок на 2 з. р.
5. Новим членам філії в Бортниках надати право безкоштовно брати по одному примірнику популярних видань “Просвіти”, але тільки тим членам, що не будуть заборговувати з внесками.
6. Уповноважити чотирьох вищеназваних членів комітету запросити членів товариства “Просвіта” Ходорівського повіту на збори повітові з метою створення повітового Виділу.
7. Дозволити використовувати печатку з написом “Філія “Просвіти” в Бортниках”; вирішено також закупити книжки для діловодства і виділити кошти на виготовлення печатки.
8. Делегатом на збори обрано О. Партицького.

На засіданні Виділу 25 січня 1875 р., на пропозицію М. Желехівського, було прийнято в члени Товариства “Просвіта” низку жителів с. Бортники і сусідніх сіл. Подамо їх імена:

1. Василь Іваськевич	війт	з Сугрова
2. Йосип Походжай	господар	з Отиневич
3. Степан Терлак	—”—	з Сугрова
4. Яць Гапушак	—”—	—”—
5. Пилип Капустяк	—”—	—”—
6. Іван Петровський	—”—	—”—
7. Микита Ониськів	—”—	з Голешева
8. Ілія Паздерський	—”—	—”—
9. Прокіп Гриців	—”—	—”—
10. Гринь Ляшків	—”—	з Букавини
11. Іван Ільчишин	—”—	з Демидова
12. Федь Лучаковський	—”—	з Добрівлян
13. Йосип Пеленичка	—”—	з Вовчатич
14. Данило Слюзар	—”—	з Молотова
15. Михайло Калинець	—”—	з Ходорова
16. Степан Марушак	—”—	з Бортників
17. Гнат Кашинський	—”—	з Загір'ячка
18. Олексій Любинецький	—”—	з Ходорова
19. Іван Штокаль	—”—	з Отиневич ² .

Філія в Бортниках постала 2 лютого 1875 р. Її засновниками були: отці Д. Колонницький і Ф. Огоновський, вчителі М. Слюзар і І. Драгомирецький. На перші організаційні збори від виділу Центрального (власне з цього моменту Виділ товариства “Просвіта” став Центральним) делегатами були О. Партицький і за власним бажанням Н. Вахнянин та В. Ганкевич. У дарунок від Централі перша філія отримала діловодчі книги і печатку³.

Про діяльність новоствореної Філії в перший рік її існування даних не збереглося. Однак про її розвиток свідчить той факт, що вже 27 лютого 1875 р. до освітянської праці були залучені жителі села Бортники і містечка Ходорів. На пропозицію філії прийнято до Товариства “Просвіта” нових членів. Ними стали:

1. Федір Коцовський	господар	з Ходорова
2. Іван Любинецький	—”—	—”—
3. Василь Юревич	”	—”—
4. Федь Калинець	—”—	—”—
5. Григорій Антонів	стражник	з Бортників
6. Ілько Боковський	столяр	—”— ⁴

На травень 1875 р. філія нараховувала 58 осіб.

Центральний виділ намагався приділяти належну увагу та надавати підтримку роботі своєї нової структури. На II загальних зборах філії, які відбулися 16 лютого 1876 р. (про що філія повідомила листом від 3 січня), делегатом від Центрального виділу був Н. Вахнянин. На цих зборах прийнято нових членів, про що Н. Вахнянин інформував Управу⁵. Центральний виділ затвердив вибори комітету Виділу філії, до якого ввійшли:

о. Ф. Огоновський	голова
о. А. Кульчицький	заступник голови
М. Слюзар	секретар
І. Драгомирецький	касир
С. Марущак	контролер

Заступниками членів виділу були обрані:

Г. Ляшків і Н. Кресань⁶.

Довідемося також із звіту делегата, що за рік існування загальний грошовий дохід філії складав 101 з.р., а видатки – 94 з.р. 40 кр. З них маєток філії дорівнював 22 з.р. доходу і 19 з.р. 96 кр. витрат. Тоді ж було прийнято нових членів від бортниківської філії: Ілька Приймака і Петра Марущака – селян з Бортник⁷.

Представники бортниківської філії брали участь у VIII Загальних зборах Товариства, які відбувалися у Львові 15 травня 1876 р. Н. Вахнянин схвально відгукувався про діяльність філії, зазначав, що збільшується кількість її членів, а їхня робота має добрі результати. Загальні збори оголосили подяку філії за плідну працю на просвітнянській ниві. Збори прийняли пропозицію делегата Філії І. Українця видати в популярній формі “Устави громадські”⁸.

Більше інформації знаходимо про III загальні збори філії в Бортниках (11 лютого 1877 р.), делегатом на яких від Виділу Товариства був В. Шухевич. Прийшовши в зал, де мали відбуватися збори, він застав двох жандармів з примкнутими багнетами (це свідчило про офіційність “візиту”), що викликало здивування присутніх. На вимогу делегата жандарми показали наказ цісарсько-королівського старости в

Бібрці від 30 січня 1877 р. за № 357, в якому повідомлялося про нагляд за зборами з метою підтримання спокою і порядку, уникнення інцидентів. Очевидно, “доброзичливці” “Просвіти” намагалися в такий спосіб нагнати страху на учасників зібрання і по-своєму висловити своє ставлення і до Товариства, і до його філії. Однак збори відбулися, незважаючи на втручання жандармів. З вступною промовою виступив голова Філії о. Ф. Огоновський. Секретар М. Слюзар зачитав звіт Виділу про проведену роботу, з якого випливало, що за минулий рік відбулося 13 засідань Виділу, на яких вирішувалися переважно адміністративні питання. Стараннями філії розпродано 486 примірників книжок, прийнято 22 нових членів, з них 2 в спомагаючих. Правда, 16 виключено. На час зборів філія нараховувала 44 звичайних і 2-х в спомагаючих членів. Влаштовано 4 лекції. Філія отримувала безкоштовно 2 часописи: “Правду” і “Газету шкільну”, а “Друг” за півціни. З касового звіту, виголошеного касиром І. Драгомирецьким, випливало, що з розпродажі книжок отримано 40,4 з.р. доходу (відсотки філії з проданих книжок склали 11 з.р.), з внесків 49 з.р. Видатки сягнули 33,6 з.р.

Про коло зіквалених членів філії в Бортниках та їх високий, як на той час, рівень свідчать пропозиції, що прозвучали на зборах. Їх суть зводилася до наступних положень:

1) щоб зміст книжок, які призначені для народу, брався з народного життя й загальних обставин, а спосіб викладу був поважний; бажали книжок, які б навчали селян тому, що їм потрібно в практичній діяльності;

2) щоб виділ Центральний видав “Пісні церковні для молоді”, й “Історію русько-українського народу”, а також “науку о хворобах звірят”;

3) щоб книжки були написані тільки зрозумілою для народу мовою;

4) щоб виділ Центральний видав книжку, в якій була б дана характеристика Товариства “Просвіта”, “Галицько-Руської Магиці”, Общества ім. Качковського, “Народного Дому”, означено їх завдання, і “що робиться з грішми, що їх народ на “Народний Дім” і на другу міську церкву склав”;

5) як виконується пропозиція філії в Бортниках, яка була подана на загальних зборах, про видання “Устави громадської”.

На деякі пропозиції і запитання В. Шухевич відповів відразу на зборах. Зокрема, пояснив, що власне видання “Просвіти” відзначаються чистотою мови, що релігійні книжки видає Ставропігійський інститут, а на запит, що прозвучав в пункті 4, констатував, що такі питання не можуть входити до просвітянських видань (Товариство прагнуло уникнути конфліктних ситуацій з москвофілами, а організації, які прозвучали в запиті, належали їм). Інші пропозиції було передано Центральному виділу.

На зборах ходорівські члени філії заявили, що вони б радо прихилилися до просвітянської праці, якби у них була створена окрема філія, або хто-небудь до них приїздив для навчання і читання книжок. На це голова філії о. Ф. Огоновський відповів, що створювати окрему філію не на часі, а коли вони будуть проявляти до науки охоту, то він сам до них буде часто приїздити і читати вголос повчальні книги та вести розмови на корисні та потрібні теми.

До новообраного виділу ввійшли: о. Ф. Огоновський, А. Кульчицький, М. Слюзар, І. Драгомирецький, С. Марущак, І. Любинецький, О. Башорик. О. Кульчицький

висловив пропозицію, за якою Товариство “Просвіта” повинно дотримуватися своїх планів і видавати кожного місяця по одній книжці. Це підняло б авторитет організації й збільшило кількість охочих вступити до неї. На зборах були присутні 30 селян, 2 священники і 2 учителі⁹.

У 1877 р. і на поч. 1878 р. зусиллям філії організовано лекції для селян на різні теми. 21 жовтня М. Слюзар, учитель з Молотова, прочитав лекцію на історичну тему. Він подав узагальнений виклад історії від найдавніших часів, зупиняючись на різних винаходах, що викликало зацікавлення присутніх. Філіальний відділ просив управу Товариства опублікувати цю лекцію в часописі “Письмо з “Просвіти” або видати окремою книжкою. На лекцію зібралося близько 40 селян з Букавини, Демидова, Молотова і Бортників. Голова Філії поінформував про умови отримання просвітянської газети й закликав селян до її передплати. На лекції був присутній в ролі комісара представник староства в Бібрці, який висловив своє задоволення заходом¹⁰.

У грудні та січні відбулося ще три лекції. Реферат “Про важливість дрібного промислу для селян” (як покращити матеріальне становище за умов нестачі землі) виголосив о. Ф. Огоновський. Дві інші лекції присвячувалися географії та ветеринарії. Лектор І. Штокаль використовував різні географічні прилади. Слухачами були селяни, переважно, з навколишніх сіл і міста Ходорова¹¹. Відзначалося, що жителі Бортників не проявляли належної зацікавленості. “Ми бачили, – писали автори замітки в просвітянській газеті, – багатьох селян, які стояли гурмою біля школи, де проходила, лекція, і не зайшли, а посунули до корчми на забаву”¹². Селянам було важко належним чином усвідомити потребу у просвіті та й давалася взнаки, очевидно, і діяльність москвофільського Общества ім. Качковського, яке упереджено ставилося до “Просвіти” і проводило відповідну агітацію, звинувачуючи своїх опонентів у “ляхофільстві” і непатріотизмі.

У 1877 і 1878 рр. делегати від філії (зокрема, о. Ф. Огоновський) брали участь у роботі ІХ і Х загальних зборів Товариства. Філія часто листувалася з Центральним відділом, інформувала про залучення нових членів, про дії владних органів, подавала свої пропозиції, які не завжди були прийнятними. Так, Президія відкинула пропозицію філії у Бортниках і Станиславові друкувати деякі статті в просвітянській газеті кирилицею (вплив москвофілів) і про інформування про воєнні події, що виходило за рамки статуту. Однак слушні ідеї Центральний відділ не тільки підтримував, але й намагався їх реалізувати, корегуючи відповідно тематику своїх видань. Так, на засіданні Центрального відділу 15 березня 1879 р. було вирішено оголосити конкурс на написання популярної книжки з ветеринарії, також прийнято пропозицію видати життєписи святих і календар¹³. У 1878 р. зусиллями філії організовано лекцію в с. Отиневичах на тему бджільництва (лектор М. Слюзар). На ній були присутні 20 господарів, деякі з них вступили в члени Товариства “Просвіта”¹⁴.

17 лютого 1878 р. відбулися чергові загальні збори філії, в яких взяли участь 40 членів із 68. З них троє священників і троє вчителів. Було багато молоді. На зборах взяли участь делегати від відділу Центрального – Н. Вахнянин і І. Желехівський. Староство в Бібрці направило на зібрання свого урядника.

Збори відкрив голова о. Ф. Огоновський довгою промовою, в якій пояснив вплив науки на покращення господарства, на облагородження людей. Н. Вахнянин привітав присутніх від імені Центрального відділу, висловив надію, що наш народ,

який колись своїми грудьми міг оборонити цілий Захід Європи від навали диких азіатських орд, зможе, при науці і волі, позбутися всіх своїх недоліків і стане достойним пам'яті своїх славних предків.

Зі звітів випливало, що в попередньому році віділ провів 12 засідань, організував декілька лекцій, на які приходили також люди, які не належали до просвітянської організації. Грошовий обіг склав 44,6 з.р. з членських внесків і 11 з.р. з розпродажі книжок. Доходи філії сягали 6,6 з.р. Видатки обійшлися в 4 з.р. До управи відправлено 43,9 з.р. В касі залишилося 2,6 з.р. За час існування філії заборгованість по членських внесках склала 48,5 з.р.

Контрольна комісія, в складі І. Штокаля, М. Кресаня і Г. Ляшкова (засначалось, що це люди грамотні) підтвердила правильність рахунків.

До віділу обрано: о. Ф. Огоновського, о. А. Кульчицького, о. Ольшу, учителів М. Слюзара, і І. Драгомирецького; заступниками стали: С. Марущак – начальник громади Бортників і М. Кресань – господар з Бортників.

Прозвучали і пропозиції стосовно тематики майбутніх видань “Просвіти”, робився наголос на господарському напрямку¹⁵.

9 лютого 1879 р. відбулися останні загальні збори філії в Бортниках. Крім згаданих вже вище, присутніми були також священик з Новоселищ о. Віктор Соколовський, комісар староства Синглер. У вступній промові голови о. Ф. Огоновського звучали тривожні ноти. Він шкодував що, незважаючи на старання Товариства, справою просвіти перейнялися лише окремі селяни і ще потрібно багато праці прикласти, щоб справу вивести на належний рівень, що лекції принесли б більше користі, якби люди більше їх відвідували.

Про ускладнення у роботі філії свідчив і стан каси. Сума з виплачених внесків склала 19,1 з.р. (попереднього року 44,6 з.р.), з розпродажі книжок – 17,3 з.р.

До нового і останнього Віділу ввійшли: Антін Кульчицький, голова, Віктор Соколовський, заступник, Михайло Слюзар, секретар, Ліяр Драгомирецький, скарбник, Іван Штокаль, контролер.

Заступниками обрано Григорія Фарину і Йосипа Козловського, господарів з Отиневич. Прозвучали і пропозиції до управи “Просвіти”¹⁶.

Останній Віділ не зміг покращити справ філії. Перебіг подій, пов'язаних з припиненням функціонування цієї просвітянської організації на периферії, невідомий.

На засіданні Центрального віділу 11 грудня 1879 р. обговорювалась інформація о. А. Кульчицького з Молотова про те, що філія в Бортниках припинила свою діяльність. Здійснено спробу листовно зв'язатися з о. Ф. Огоновським (це доручалося П. Огоновському), щоб отримати детальнішу інформацію. Висловлювалася надія, що, можливо, ще вдасться зберегти членів для “Просвіти”¹⁷. Центральний віділ робив спроби відновити філію в Бортниках на початку січня 1880 р. Пропонувалося зібрати філіальні збори 14 лютого, визначено було і делегата¹⁸. Однак зусилля виявилися безрезультатними. Причини занепаду філії до кінця не з'ясовані. Єдине пояснення, що найбільш активні члени філії виїхали і це призвело до втрати проводу, не є достатнім¹⁹.

Філія в Бортниках ввійшла в історію Товариства “Просвіта” як власне перша філія. Її особливість полягала в тому, що виникла вона не в повітовому місті, як інші, а у віддаленій місцевості і була виявом можливостей периферії. За 5 років існуван-

ня було проведено значну роботу. Систематично відбувалися збори і засідання Виділу, що свідчило про належну культуру її провідників та членів. Основна робота зводилася до розповсюдження просвітянських видань, організації лекцій на різні теми, залучення нових осіб до просвітницької праці. Та й сам факт існування такої організації, її діяльність, мали важливе значення, оскільки вказувався шлях до розвитку, робилися певні кроки стосовно усвідомлення засобів до покращення життя. Формувалися основи національної свідомості, викристалізовувався зв'язок народницької еліти з народом. На прикладі Філії Центральний виділ мав змогу краще розуміти потреби народу, його інтереси, що дало можливість чіткіше організувати в майбутньому діяльність “Просвіти”, перетворити її в масову, загальнонародну організацію з участю десятків тисяч членів.

Філія в Бортниках дала добрий початок розвитку просвітянського і читальняного руху на Жидачівщині. У 1897 р. започаткувала роботу філія Товариства “Просвіта” в Жидачеві, у 1902 р. в повіті діяла 31 читальня.

Volodymyr Pashuk. Branch of “Prosvita” in Bortnyky

The author explores the origins and forms of activity of the first branch of “Prosvita”, established in the village Bortnyky. He describes its character, which was more typical for a reading club than for a branch of the society.

Key words: “Prosvita”, branch of “Prosvita” in Bortnyky.

-
- ¹ Центральний Державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАУЛ). – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 7028. – Арк. 152.
 - ² Там само. – Арк. 154.
 - ³ Белей І. Двадцять і п'ять літ історії Товариства “Просвіта”. – 1894. – С. 52.
 - ⁴ ЦДІАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 7028. – Арк. 156.
 - ⁵ Там само. – Арк. 200.
 - ⁶ Там само. – Арк. 205.
 - ⁷ Там само. – Арк. 206.
 - ⁸ Там само. – Арк. 223.
 - ⁹ Там само. – Арк. 248–250.
 - ¹⁰ Письмо з “Присвіти”. – 1877. – № 1, 2.
 - ¹¹ Там само. – № 6.
 - ¹² Там само. – № 2.
 - ¹³ ЦДІАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 7028. – Арк. 359.
 - ¹⁴ Письмо з “Просвіти”. – 1879. – № 2.
 - ¹⁵ Там само. – 1878. – № 6.
 - ¹⁶ Там само. – 1879. – № 3.
 - ¹⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 7028. – Арк. 382.
 - ¹⁸ Там само. – Арк. 385.
 - ¹⁹ Лозинський М. Сорок літ діяльності “Просвіти”. – Львів, 1908. – С. 42.